

סוכות במקרא (וגם קצת במדרש)

מים ראשונים: לאוהבים לקשט את סוכת החג בדברי תורה ואף להקדים ולתבל את הישיבה בצוותא בחידון קל, פנה בעל הסוכה תחילה בשאלה למסובים: אילו אזכורים של סוכות או סוכה בתנ"ך הם מכירים? ¹ בהמשך, ואם יהיה בכלל צורך, יפנו לעיין בדף. ואין אנו מתיימרים לכסות את כל האזכורים של סוכות או סוכה במקרא ונשמח לקבל תגובות.

יעקב אבינו – החזרה לארץ כנען

ויעקב נסע ספנתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה ספת עלפן קרא שם המקום סכות (בראשית פרק לג ז).

בראשית רבה עח טז, פרשת וישלח – סוכה-בית-סוכה

ויעקב נסע סכותה - כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות? ר' אבא אמר: י"ח חודש: סוכות, ובית, וסוכות.³

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן ט

כיון שבאו בני יעקב לארץ ישראל התחילו מראין כוחן ועשרן ונויין. מראין כוחן: "ויקחו שני בני יעקב ... איש חרבו ויבואו על העיר בטח וכו" (בראשית לד כה). מראין עושרן: "ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות" (בראשית לג יז) - התחיל פותח אטלין.⁴ ונויין מניין? "ותצא דינה בת לאה לראות" - ולראות.⁵

התחנה הראשונה ביציאת מצרים

ויסעו בני ישראל מרעמסס ספתה פשימאות אלה רגלי הגברים לבד מטף: (שמות יב ז).

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד ד"ה ויסעו בני

"ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה" - מרעמסס לסכות מאה ועשרים פרסה ... כהרף עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות לקיים מה שנאמר: "ואשא אתכם על כנפי נשרים" (שמות יט ד): סוכותה - סוכות ממש היו דכתיב: "ויעקב נסע סוכתה" (בראשית לג יז) דברי רבי אליעזר.⁷ וחכמים אומרים: אין סוכות אלא מקום,

¹ שים לב! הן אזכור של סוכה כחפץ או מבנה והן של סוכות כזמן או חג (רמז, וגם של מקום!).

² זה הפסוק הראשון בתורה בו מזכרת גם סוכה וגם סוכות, גם כבניין זמני לקיץ (סוכה) וגם כשם של מקום (סוכות). סוכה איננה חייבת להיעשות לשם סוכה וכל סוכה שעשוה לשם צל היא כשרה. ראה סוכה פרק א משנה א מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי סוכה ישנה, היינו סוכה שעשוה סתם (שלא לשם חג הסוכות) והלכה כבית הלל שהיא כשרה (לדין זה נתייחס עוד להלן). ראה גם סוגיית הגמרא במסכת סוכה ח ע"ב: "תנו רבנן: גנב"ך; סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה? - אמר רב חסדא: והוא שעשאה לצל סוכה. מכל מקום לאתויי מאי? - לאתויי סוכת רב"ש. דתנו רבנן: סוכת רב"ש; סוכת רועים, סוכת קייצים, סוכת בורגנין, סוכת שומרי פירות, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה". אז אולי באמת יעקב הוא הראשון שעשה סוכה!

³ ורש"י בפירושו לבראשית כח ט מסביר ששנה וחצי זו הייתה שני קייצים וחורף אחד, היינו מניסן עד חשוון (בערך) של השנה שאחריה: "... ופירשו רבותינו ז"ל מזה הפסוק ששה שמונה עשר חדשים בדרך, דבית הוה בימות הגשמים וסכות הוה בימות החמה". הדגש של רש"י על סוכות לימות החמה מזכיר את דברי הטור באורח חיים הלכות סוכה תרכה (ודרשת המהר"ל בעקבותיו) מדוע אהנו עושים סוכות דוקא בתחילת עונת הגשמים ויוצאים מהבית, שתהא "ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך". אבל נראה שיעקב אבינו נהג עפ"י אקלים ארץ ישראל ועשיית סוכת יעקב הייתה כדרך הטבע והאקלים המשתנה. עכ"פ, עפ"י ההלכה, הייתה זו כאמור סוכה כשרה, אך אולי החמיר יעקב אבינו "לחדש בה דבר מועט" על מנת לצאת ידי חובת כולם ...

⁴ איטליזין במקבילות למדרש זה, ראה בראשית רבה עט ו, היינו חנויות. ראה דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח.

⁵ הסוכות שבנה יעקב והבית, הפכו מבניין ארעי למבני קבע ולוו בהפגנת כוח פסי ועושר כלכלי. ועל כך נענש יעקב במעשה דינה. סוכות הוא חג האסיף בו האדם נהנה משפע היבול של השנה והתורה ציוותה על יציאה מבית הקבע למבנה ארעי על מנת למנוע הרגשת גאוה ועושר. ראה פירוש רמב"ן על הבית שבנה יעקב שם ליד שכם: "ויבן לו בית - שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להישגב מפני עשו". ראה גם דברינו [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) בפרשת וישלח. לרשימה הארוכה של הביקורות על יעקב, נוספה גם זו שמיהר להשתקע בארץ ולצד הסוכה הארעית בנה "מגדל עוז" ולא מיהר לקיים נדרו ולשוב אל אביו יצחק. כשנזמין את יעקב האושפיזין לסוכתנו, ישמח וודאי לראות איך צאצאיו, בית יעקב, מקיימים מצוות סוכה ויוצאים מביתם המרווח אל סוכת הארעי.

⁶ סוכות היא התחנה הראשונה של בני ישראל ביציאת מצרים. מרעמסס, בירת הממלכה מצרים, יצאו בני ישראל ביד רמה והגיעו לסוכות, תחנתם הראשונה. ובתחילת פרשת בשלח הם עוברים לתחנה השנייה, ככתוב בשמות יג כ: "ויסעו מספת ויחנו באַתם בקצה המדבר". וכך גם חוזר התיאור בתחילת פרשת מסעי, במדבר לג ה: "ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בספת: ויסעו מספת ויחנו באַתם אֲשֶׁר בקצה המדבר". בפשטות, סוכות הוא שם של מקום. אבל כבר אצל יעקב ראינו שהשם סוכות כשם מקום בא מבניית סוכות במקום, וגם כאן תוסיף לנו התורה בפרשת המועדות של ספר ויקרא (כג מג) שנראה להלן בסמוך: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם". האם מעשה אבות (יעקב) הוא סימן לבנים היוצאים ממצרים?

⁷ נראה שצריך לקרוא את הפסוק במלואו, כפי שהבאנו לעיל, שהמקום נקרא סוכות על שם הסוכות שבנה יעקב. נראה שדברינו בסוף הערה הקודמת מסתדרים טוב מאד עם שיטת ר' אליעזר.

שנאמר: "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם" (במדבר לג ו) - מה איתם מקום, אף סוכות מקום.⁸ רבי עקיבא אומר: אין סוכות אלא ענני כבוד, שנאמר: "וברא ה' על מכוון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה" (ישעיה ד ה).⁹ אין לי אלא לשעבר, לעתיד לבוא מנין? תלמוד לומר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' " (שם).¹⁰

שמות כג פרשת משפטים – אזכור ראשון ושני של שלושת הרגלים בלי "סוכות"

את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות פאָשֶׁר צִוִּיתָדָּ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְחַג הַקֶּצִיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיֶיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֶסָף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּדָּ אֶת מַעֲשֵׂיֶיךָ מִן הַשָּׂדֶה: (שמות כג טו-טז).¹¹

הציווי על חג הסוכות, ספר ויקרא פרשת אמור

דָּבַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסּוּכֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה': ... בַּסֶּכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כְּלֹהֲאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֶּכֶת: לְמַעַן יִדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסּוּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא פרק כג פסוקים לד, מב, מג).¹²

מסכת סוכה דף ט עמוד א

משנה. סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ואיזו היא סוכה ישנה? כל שעשאה קודם לחג שלשים יום. אבל אם עשאה לשם חג, אפילו מתחילת השנה - כשרה. גמרא. מאי טעמא דבית שמאי? אמר קרא חג הסוכות שבעת ימים לה' - סוכה העשויה לשם חג בעינן. ובית הלל: ההוא מיבעי ליה לכדרב ששת. דאמר רב ששת משום רבי עקיבא: מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה - תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה'. ותניא, רבי יהודה בן בתירה אומר: כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, שנאמר: "חג הסוכות שבעת ימים לה' ", מה חג לה' - אף סוכה לה'.¹³

⁸ סוכות שבפסוק בשמות יב לז, אומרים חכמים הוא שם מקום, בדומה למה שהיה אצל יעקב, אבל בלי להזכיר אותו. סוכות כאן בקצה הממלכה המצרית, וסוכות של יעקב בארץ כנען. ויש עוד סוכות רבים בשם זה במקרא, בארצות ובזמנים שונים. ראה שופטים פרק ח, מלכים א פרק ז ופרק כ, מלכים ב פרק יז ועוד. אבל גם חכמים יסכימו שבסופו של דבר היו גם סוכות כמבנים ביציאת מצרים שהרי פסוק מפורש הוא בתורה (שכבר הזכרנו לעיל ועוד נראה להלן), ויקרא כג מג: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים". ורבי עקיבא נראה שמנסה בדרך האגדה לחבר את חג הסוכות לדורות עם תחנת סוכות של יציאת מצרים, דרך "ענני הכבוד" שלשיטות מסוימות הסוכה שאנו מקיימים היא זכר לאותם עננים.

⁹ בין שתי השיטות, רבי אליעזר ורבי עקיבא, שמסכימות שהסוכות של יציאת מצרים היו 'מבנים' ולא (רק) מקום, יש וויכוח: האם היו אלה סוכות של ממש – מבנים מעשה ידי אדם, או שמא ענני הכבוד שליוו את עם ישראל בצאתו ממצרים. ראה מדרש ספרא אמור יב יא: "רבי אליעזר אומר: סוכות ממש היו. רבי עקיבא אומר: בסוכות - ענני כבוד היו. בהוציא אותם מארץ מצרים - מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים". ראה גם גמרא סוכה יא ע"ב שמביאה את שתי השיטות (בהיפוך דברי ר' אליעזר ור' עקיבא) בהקשר להלכה שאין מסככים את הסוכה אלא בדבר שגידולו מהארץ ואינו מקבל טומאה: "... אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. - הניחא למאן דאמר ענני כבוד היו, אלא למאן דאמר סוכות ממש עשו להם, מאי איכא למימר? דתניא: כי בסכות הושבתי את בני ישראל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם".

¹⁰ רבי עקיבא גם מקדים עבורנו את המקורות שנראה בישיעהו להלן ומוסיף את הסוכה לעתיד לבוא. ראה דברינו [וסוכה תהיה לצל](#) בהלכה ובאגדה.

¹¹ וכך גם בשמות פרק לד (יח-כב) בפרשת כי תשא: "את חג המצות תשמר שבעת ימים ... וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָךְ בְּכוֹרֵי קֶצֶר חֲטִיִּם וְחַג הָאֶסָף תִּקְבַּע הַשָּׁנָה". פסח הוא "חג המצות" (פסח בתורה הוא רק ערב פסח מועד שחיטת קרבן פסח), לחג ה/בועות יש שני שמות: חג הקציר וחג שבועות, אבל אין "סוכות". בספר שמות, ספר יציאת מצרים (אקסודוס) שם החג הוא "חג האסיף"! והדבר אומר דרשני.

¹² זה הציווי המרכזי הראשון של חג הסוכות, בשמו 'סוכות' ומוטיב הסוכה בתורה. בספר שמות, פרשת משפטים ופרשת כי תשא, נזכר החג כאמור לעיל בשם "חג האסיף". בקטע שהשמטנו נזכרים גם מצוות ארבעת המינים, מצוות השמחה בחג ומתן התואר "ראשון" לחג, עליו נאמרו דרשות הרבה: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פפת תמרים וענף עץ עֵבֶת ועֵבֶת יַחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים". על סוכות כיום "הראשון", ראה דברינו [מכיפור לכפות ומכסה לסוכות](#), ועל ארבעה המינים ראה דברינו [ארבעת המינים וכן שלושה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתיים](#).

¹³ לפסוק: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" כבר נדרשנו ודרשנו לעיל, לפיכך נתמקד כאן בפסוק: "חג הסוכות שבעת ימים לה' ". מהדיון בסוכה ישנה (שהזכרנו כבר בהערה 2 לעיל) עולה הבדל מהותי בין בית הלל ובית שמאי באשר למהות הסוכה ועשייתה. לדעת בית שמאי צריכה הסוכה להיעשות לשם החג. זו משמעות הפסוק: "חג הסוכות שבעת ימים לה' ". בית הלל סבורים שכל סוכה שאדם עושה באופן שעושים סוכות רגילות (אבל כמובן עם הגדרים ההלכתיים של סוכה: שלוש דפנות, סכך מהצומח וכו') היא סוכה כשרה, ומשמעות הפסוק שביטוי שמאי מביאים היא שכל שבעת ימי החג "חל שם שמים" על הסוכה (בדומה לקרבן חגיגה שגם הוא ממצוות החג ושמתו), היינו הסוכה וקישוטיה הם מוקצה ואסור לקחת אותם לשימוש אחר (ראה דברינו [נוי הסוכה וקישוטיה](#)). כניסת החג והישיבה בסוכה, הם שעושים את הסוכה "לשם החג". ראה בהמשך הסוגיה שם שביטוי שמאי מנסים לגייס גם את הפסוק שנראה מיד בסמוך, בציווי על חג הסוכות בספר דברים: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים", וגם להשוות למצוות אחרות כמו עשיית ציצית, אבל בית הלל לא מוותרים. לצד כל זה, כדאי לציין בהקשר זה את דברי הירושלמי ברכות פרק ט הלכה ג: "העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה. לאחרים לעשות לו סוכה לשמו", שלכאורה תומכים בשיטת בית שמאי. וגם על נושא זה זכינו לדרוש בדברינו [וציונו לעשות סוכה](#).

הציווי החוזר על חג הסוכות בספר דברים, סוף פרשת ראה

חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיִקְבֶךָ: ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ועמיתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך: שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יבִרְכֶךָ ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח: (דברים פרק טז פסוקים יג-טו).¹⁴

פסיקתא דרב כהנא - פיסקא אחריתא סוכות – זמן שמחתנו

"ושמחת בחגך" (דברים טז יד). את מוצא שלש שמחות כתיב בחג, ואלו: "ושמחת בחגך" (שם), "והיית אך שמח" (שם טו),¹⁵ "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג מ). אבל בפסח אין את מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת, ולמה? אלא את מוצא שבפסח התבואה נידונית ואין אדם יודע אם עושה היא השנה אם אינה עושה...¹⁶ וכן את מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, דכתיב: "ועשית חג שבועות לי"י אלהיך ושמחת אתה וביתך" (דברים טז י-יא). ולמה כתיב שם שמחה אחת? ... שאעפ"י שנכנסה התבואה בפנים, אבל פירות האילן נידונין. לפיכך אין כתיב שם שמחה שנייה. אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת... שהנפשות נידונות ומבקש אדם נפשו יותר מממונו. אבל בחג, לפי שנטלו הנפשות דימוס שלהם ביום הכיפורים, כמו שכתוב: "כי ביום הזה יכפר עליכם" (ויקרא טז ל), ועוד שהתבואה ופירות האילן בפנים. לפיכך כתיב שם שלוש שמחות, שנאמר: "ושמחת בחגך" (דברים טז יד), "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" (ויקרא כג מ), "והיית אך שמח" (דברים טז טו).¹⁷

מצוות הקהל במוצאי חג הסוכות שלאחר שנת השמיטה, ספר דברים פרשת וילך

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסוכות: בבוא כליִשְׂרָאֵל לראות אתִפְנֵי ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא אתִהתורה הזאת נגד כליִשְׂרָאֵל באזניהם: הקהל אתִהעם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו אתִה' אלהיכם ושמרו לעשות אתִכל־דברי התורה הזאת: (דברים פרק לא פסוקים י-יב).¹⁸

¹⁴ מה מחדש לנו ציווי זה שלא ראינו בפרשת המועדות בספר ויקרא? עפ"י פירוש חזקוני החידוש כאן הוא אזכור "המקום אשר יבחר", מוטיב שמאפיין כידוע את ספר דברים. חג האסיף שקיבל את שמו כבר בספר שמות מקבל עם הכניסה לארץ וההתנחלות בה משמעות חדשה (שאוילי כבר ספר שמות שעיקרו יציאת מצרים צפה קדימה). חג אסיף של עם עובד אדמתו במקום מגורי הקבע שלו ובסביבה החקלאית שהיא מעין שותפה לאירוע: "באספך מגרנך ומיִקְבֶךָ". ומאסיף זה גם תעשה את סכך הסוכה כפי שנראה. אבל כעת נדרש מהחקלאי גם לעלות לירושלים בשיא העונה החקלאית! ואיפה יקים שם את הסוכה? וגם לשהות שם כל ימי החג! זה נושא מעניין שלא נוכל להידרש לו כאן ונשמח לשמוע לקח טוב מפי שואבי המים בשמחה.

¹⁵ שני פסוקי שמחה מתוך השלושה הם מתוך פרשת המועדות שבפרשת ראה, אשר באה להכפיל ולשלב את השמחה שכבר נזכרה בפרשת המועדות של ספר ויקרא.

¹⁶ סיבה נוספת, בקטע שהשמטנו, היא "בשביל שמתו בו המצריים ולכן גם בפסח אין הלל שלם (חוץ מהיום הראשון, משום הפסוק: "בנפול אויבך אל תשמח" (משלי כד יז). ראה דברינו [מעשי ידי טובעים בים](#) בשביעי של פסח.

¹⁷ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [זמן שמחתנו](#) במועד זה וכאן נקצר. חג הסוכות הוא חג השמחה, במימד ההיסטורי-לאומי, הכלכלי-חקלאי (לוח השנה) והאישי. הוא החג המכונה זמן שמחתנו אם משום שהוא חל בזמן השמחה או שהוא גורם לשמחה שתבוא. **החג** בה"א הידיעה. ריבוי השמחה בחג הסוכות מוצא את ביטויו בשמחה המיוחדת לו: שמחת בית השואבה. ראה רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח: "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר: ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כג מ) ... ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד ... לשמוח שאר היום עם כל הלילה". נראה שמרוב שמחה על השמחה המשולשת, מתעלם כאן הדרשן שבחג הסוכות נידונים על המים. היציאה לסוכה, לשדות הפתוחים, ממחישה את השמחה על יבול השנה הזו, אבל גם את הציפייה והייחול לגשם של השנה הבאה.

¹⁸ בזמן שבית המקדש היה קיים היו עושים מעמד הקהל במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות של מוצאי שביעית. ובימינו נהוג לעשות מעמד זכר להקהל. כבר נדרשנו למעמד הקהל בפרשת וילך, שם נזכר העניין בתורה, בדברינו [מצוות הקהל](#) וכן [מעמד הקהל לאורך הדורות](#). ראה רמב"ם הלכות חגיגה פרק ג הלכות א-ד: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרית באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר: מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו'... אימתי היו קורין, במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית. והמלך הוא שיקרא באזניהם, ובעזרת הנשים היו קורין, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח ... כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאין בימה גדולה ושל עץ היתה ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים. והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו. וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן וסגן לכהן גדול וכהן גדול למלך כדי להדרו ברוב בני אדם. והמלך מקבלו כשהוא עומד ואם רצה ישב. ופותח ורואה ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת. וקורא הפרשיות שאמרנו עד שהוא גומר, וגולל, ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות, ומוסיף שבע ברכות ואלו הן: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל וכו' מודים אנחנו לך וכו', אתה בחרתנו מכל העמים וכו', עד מקדש ישראל והזמנים כדרך שמברכין בתפילה, הרי שלש ברכות כמטבען. רביעית מתפלל על המקדש שיעמוד וחותם בה בא"י השוכן בציון, חמישית מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם וחותם בה הבוחר בישראל, ששית מתפלל על הכהנים

שו"ת מנחת יצחק חלק ב סימן צג

... ומכאן שמכו לעשות שמחת תורה כמבואר בטור שולחן ערוך (אורח חיים סימן תרסט), הרי נאמר בי' מיד ויבא ירושלים שגמר כל התורה מיד ועשה סעודה לגמרה.¹⁹ וגם בשמחת תורה כתב שם בסוף יש"ש, בה חילוקים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (אות מ"ח), דבני בבל עושים שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות, ובני א"י אין עושים שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה וביום שישלמוהו עיי"ש.²⁰

הסוכה בישיעהו – חופת כבוד להר ציון ולירושלים

וּבְרָא ה' עַל כָּל־מְכוֹן הַרְצִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאָהּ עֲנֵן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִבֶּה לְלֵלָה כִּי עַל־כָּל־כְּבוֹד חֲפָה: וְסִפָּה תִהְיֶה לְצַלְיֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחְסָה וּלְמִסְתוֹר מִזָּרֵם וּמִמְטָר. (ישעיהו פרק ד פסוקים ה-ו).²¹

מסכת סוכה דף ב עמוד א

משנה: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה – פסולה ...

גמרא: מנא הני מילי? אמר רבה: דאמר קרא: "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל", עד עשרים אמה - אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא. רבי זירא אמר: מהכא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחרב", עד עשרים אמה - אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות.²²

סוכת דוד הנופלת אשר תקום לעתיד לבוא

ביום ההוא אקים את־סִכַּת דָּוִד הַנּוֹפֶלֶת וְגִדְרֶתֶי אֶת־פְּרָצֶיהָ וְהִרְסֶתִי אֶקִּים וּבְנִיתֶיהָ כִּימֵי עוֹלָם: (עמוס פרק ט פסוק יא).²³

בראשית רבה פרשת וישב פרשה פח סימן ז

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחוהו וגו' ... אמר לו הקב"ה: את שוכחו ואני לא אשכחתי ... שר המשקים שכחך ואני לא אשכחך. מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שילד להם בן? מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפרוץ ויעשיר? מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה מלך? מי היה מחכה למשה שהושלך ליאור שיהיה כמו שנהיה? מי מחכה לרות שהיתה גרה שחזרה למלכות ישראל? מי מחכה לדוד שיהיה מלך עד סוף הדורות? ... מי מחכה לחנניה מישאל ועזריה שיצאו מתוך האש? ... מי מחכה לגליות שיהיו לשם

¹⁹ שירצה האל עבודתם וחותם בה בא"י מקדש הכהנים. שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול וחותם בה: הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע בא"י שומע תפלה".

¹⁹ נראה שכאן השתבש משהו בדפוסים, עכ"פ הכוונה היא למקור המנהג לעשות שמחה בגמר התורה שהוא מדרש שיר השירים רבה א ט. ראה דברינו [גומרה של תורה](#) בשמיני עצרת שמחת תורה.

²⁰ מקור זה מזכיר לנו את מנהג קריאת התורה בארץ ישראל שהיה של מחזור תלת וחצי שנת. מתי בדיוק עשו שמחת תורה בארץ ישראל? ראה מאמרו של שלמה נאה: סדרי קריאת התורה בארץ ישראל: עיון מחודש, תרביץ, טבת-אדר תשנ"ח שסוקר בהרחבה את מנהג ארץ ישראל שהיה מבוסס על מחזור גדול של שבע שנים, בתוכו השלימו שני סבבים, כל אחד בן שלוש שנים ומחצה, של קריאת התורה. מדבריו עולה שהמחזור הגדול הסתיים תמיד בסוף שנת השמיטה ושמחת תורה של ארץ ישראל חברה למצוות הקהל שהזכרנו כאן. ונהגו כך לפני הבית וגם אחרי החורבן, עד שגבר מנהג בבל שבו אנו נוהגים היום. ראה שוב דברינו [גומרה של תורה](#) בשמחת תורה שמוני עצרת.

²¹ הסוכה היא החופה היא הענן המגן יומם ולילה על הר ציון וירושלים לעתיד לבוא, וכבר ראינו לעיל (ר' עקיבא במכילתא דרבי ישמעאל) את החיבור של הפסוק הזה מישעיהו לדיני הסוכה על בסיס המילה "חופה". אך עדיין אין מקרא יוצא מידי פשוטו כפי שמפרש רד"ק: "וסוכה - ואותה החופה שהיה להם לצל יומם החורב שלא יכה שמש ושרב ולא יזיקם, וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור". בדרך זו הולכים גם פרשנים אחרים כמו מצודות. ודעת מקרא מוסיף: "האש והענן הנראים על ירושלים מסמלים את שכירת ה' בה ... והמחסה והמסתור מזרם וממטר מסמלים את השמירה המעולה שישמור ה' על כל הנשאר בירושלים". אם כך, אולי אין זו סוכה שיוצאים בה חובה בחג הסוכות ויוצאים מהסוכה אם רבו הגשמים, אבל חז"ל בכל"ז למדו מהפסוק השני דינים לסוכה שלנו.

²² הרי לנו שהפסוק בישיעהו מובא להלכה לנימוק מדוע סוכה שהיא גבוהה מעשרים אמה – פסולה. הרחבנו והבאנו אגב גם את שיטת רבה, משום שנראה שזו סיבה והסבר דומים למדי (למרות שבהמשך הסוגיה שם מביאה הגמרא הבדל ביניהם בסוכה גדולה). ואגב אורחא מתחזק הקשר בין הסוכה של יציאת מצרים והסוכה לעתיד לבוא של ישעיהו, קשר שעולה מהפסוק עצמו ושראינו גם במכילתא לעיל. ראה לימוד נוסף להלכה מהפסוק בישיעהו להסבר שיטת ר' שמעון שסוכה צריכה להיות של ארבע דפנות (שלושה וטפח): סוכה ו ע"ב: "תנו רבנן: שתיים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח. רבי שמעון אומר: שלוש כהלכתן, ורביעית אפילו טפח ... רב מתנה אמר: טעמיה דרבי שמעון מהכא: וסוכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר".

²³ ראה גמרא סנהדרין צו ע"ב שבעקבות פסוק זה נקרא המשיח "בר נפילי – בן נפילים": "אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מי שמייע לך אימת אתי בר נפילי? - אמר ליה: מאן בר נפילי? - אמר ליה: משיח. - משיח בר נפילי קרית ליה? - אמר ליה: אין, דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת". ראה שטיינזלץ בגמרא שם המתעכב על שם מיוחד זה למשיח.

ולתהילה? מי מחכה לסוכת דוד הנופלת שיקימנה? הקב"ה! שנאמר: "ביום ההוא אקים את סוכת דוד" (עמוס ט יא), שיהיו כל העולם אגודה אחת, שנאמר: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג ט).²⁴

סוכת כל העמים בנבואת זכריה

וְהָיָה כָּל-הַנְּתוּר מִכָּל-הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל-יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צְבָאוֹת וְלַחַג אֶת-חַג הַסֻּכּוֹת: (זכריה יד טז).²⁵

אליהו רבה (איש שלום) פרשה טז ד"ה פעם אחת הייתי

... כל אותו כבוד לישראל מנין? כשיעלו לירושלים לרגלים, שנאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך" (שמות כ"ג י"ז), כשם שאנו עולין להשתחוות, כך כל אומות העולם עתידין להשתחוות למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שנאמר: "והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ להשתחות לה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם" (זכריה יד יז) ... וכשיהיו מהלכין בדרך יאמרו: מה מנחה נולך בידינו? כסף וזהב שלו, אבנים טובות ומרגליות שלו הם, מה מנחה נולך בידינו? מיד הולכין ומביאין את בני ישראל בכבוד גדול.²⁶

סוכת שיבת ציון – עזרא ונחמיה

וביום השני נאספו ראשי האבות לכלהעם הכהנים והלויים אלעזרא הספר ולהשפיל אל דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' בידמשה אשר ישבו בניישראל בסכות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכלעריהם ובירושלם לאמר צאו הָהָר וְהביאו עליזות ועליעץ שָׁמֶן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ועשו להם סכות איש עלגגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כלהקהל השבים מןהשבבי סכות וישבו בסכות כי לאעשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום והוא ותהי שמחה גדולה מאד: (נחמיה פרק ח פסוקים יג-יז).²⁷

מסכת סוכה דף יא

משנה: זה הכלל: כל שהוא מקבל טומאה, ואין גידולו מן הארץ - אין מסככין בו. וכל דבר שאינו מקבל טומאה, וגידולו מן הארץ - מסככין בו.

²⁴ ראה פסיקתא דרב כהנא פסקא טז - נחמו שעם ישראל לא מתנחם כ"כ מהר מנבואת עמוס הנ"ל: "הלך עמוס לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט יא). אמרה לו: אתמול אמרת לי: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (שם ה ב), ועכשיו את אומר כך? לאיזו נאמין, לראשונה לשנייה?". אבל זכה פסוק זה של עמוס להיכנס לברכת המזון לתוספת הרחמן לחג הסוכות, ואף למנגינות זכה וכך השתרש בפי העם. סיום מדרש בראשית רבה הנ"ל על הקריאה לכל העמים להיעשות אגודה אחת ולקרוא כולם בשם ה' בשפה ברורה, מביא אותנו אל אזכור הסוכה הבא.

²⁵ ובהמשך שם דברים קשים על מי מהגויים שלא יבוא לחוג את חג הסוכות בעקבות מלחמת גוג ומגוג (הפסרת החג): "ואם משפחת מצרים לאתעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: זאת תהיה חטאת מצרים וְחַטַּאת כָּל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לַחַג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת". מה פשר אוניברסליות זו של חג הסוכות לעתיד לבוא? למה דווקא מצווה זו? ראה גמרא בתחילת מסכת עבודה זרה שאדרבא, מְנַנָּה את הגויים שאפילו מצווה קלה כסוכה אין הם יכולים לקיים וכאשר קצת חם מיד הם נוטשים אותה. מה ולמה אנחנו מצפים מהגויים דווקא בחג הסוכות?

²⁶ מדרש זה הוא מהמעטים שמצאנו שנוזקק לנבואת זכריה על הגויים שיבואו לחוג את חג הסוכות. אבל גם הוא מדבר על כל שלושת הרגלים ולא מזכיר את חג הסוכות דווקא. נבואת זכריה מתחברת גם לדרשות על שבעים פרי החג שהם שבעים אומות העולם (סוכה נה ע"ב), אך עדיין לא מצאנו תשובה לשאלותינו: למה דווקא סוכות? מה לגויים ולסוכות? אולי הדברים קשורים לאירוע הבא מספר נחמיה ולתקוות הגדולות של שבי ציון שהפעם יחיה עם ישראל המחודש את אחיזתו בארצו בשלום עם הגויים שנטלו חלק בחורבנו וגלותו. תקווה שיכירו העמים בסגולתו של עם ישראל וגם אם לא יבואו להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים, ישלימו עם עם ישראל כשהוא בא להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים. תקווה שנראה שמתאימה גם לימינו.

²⁷ ראה גם עזרא ג ד: "ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו". זה התיאור החגיגי של שמחת שבי ציון בראש השנה בחגי תשרי שקיימו בחזרתם לארץ, תיאור שמתחיל ביום השני של חודש תשרי (שיש שרואים בו סמך למנהג שני ימים ראש השנה גם בארץ ישראל, גם בירושלים) ונמשך לחג הסוכות ומגיע עד שמיני עצרת (ראה שם). ואיזה חג לא נזכר כאן? יום הכיפורים! השווה עם אי קיום יום הכיפורים בחנוכה מקדש שלמה (מועד קטן ט ע"ב, בראשית רבה לה ג). ומהו ענין זה שלא עשו חג סוכות מימות יהושע בן נון? כבר נשברו קולמוסים ונשפכו דיוותות רבים על כך, כגון פירוש דעת מקרא על הפסוק שמביא מספר הסברים. אך אולי הפתרון הוא בירושלמי קידושין פרק א הלכה ח: "פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו. הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו", היינו שכל זה הוא על מנת לרומם ולשבח את הצדיק בשעתו, את שבי ציון עם עזרא ונחמיה בראשם, גם אם יש בכך מתן פגם לצדיקי הדורות הקודמים. וזה נושא שדורש עיון נפרד ואכמ"ל.

גמרא: מנא הני מילי? ... כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אמר קרא "באספך מגרנד ומיקבך" - בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ... רב חסדא אמר מהכא: "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמררים ועלי עץ עבות" (נחמיה ח טו). היינו הדס היינו עץ עבות! אמר רב חסדא: הדס שוֹטָה לסוכה, ועץ עבות ללולב.²⁸

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון²⁹

מחלקי המים³⁰

²⁸ ראה הסוגיה שם שהבאנו מאד בקצרה שהגמרא מנסה למצוא מקור לכלל של המשנה שסכך כשר הוא רק מדבר שגידולו מהארץ ושאינו מקבל טומאה. לאחר ניסיונות רבים שנדחו, נזקקת הגמרא לפסוק מפרשת ראה שהבאנו לעיל: "חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים באספך מגרנד ומיקבך". הפרי והתבואה יילקחו לגורן וליקב ולבית הבד, והפסולת, הענפים והזרדים יילקחו לסכך. ולאחר שגם מקור זה נדחה, באים הפסוקים מספר נחמיה ומתקבלים כאסמכתא סופית לדין הסכך. ראה גם הדיון בסכך במדרש ספרא פרשת אמור שמתחיל בכיוון הפוך, אך מסתיים גם הוא בפסוקים של עזרא ונחמיה. במדרש ספרא פרשת אמור פרשה יב מציע רבי יהודה את הרעיון "שלא תהא סוכה אלא בארבעת המינים" וחכמים דוחים אותו מנימוק מעשי "הא אם לא מצא מארבעת המינים ישב לו שלא בסוכה?" אבל זה לא מספיק, ובסוף מביאים חכמים סיוע לשיטתם מהפסוקים בנחמיה: "וכן עזרא אומר ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמררים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים".

²⁹ ולא למריבה חס וחלילה בין "ששון" ל"שמחה", כאותה שמצאנו בגמרא סוכה מח ע"ב בנימא קצת הומוריסטית ובהקשר עם שמחת בית השואבה (אולי מחזה היתולי?): "אותם שני מינים (כופרים), אחד שמו ששון ואחד שמו שמחה. אמר לו ששון לשמחה: אני עדיף ממך, שכתוב: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישעיהו לה י). - אמר לו שמחה לששון: אני עדיף ממך, שכתוב: שמחה וששון ליהודים (אסתר ח ז). אמר לו ששון לשמחה: יום אחד יעזבו אותך ויעשו אותך שליח, שכתוב: כי בשמחה תצאו. אמר לו שמחה לששון: יום אחד יעזבו אותך וימלאו בך מים, שכתוב: ושאתם מים בששון". (בתרגום הגמרא מארמית לעברית נעזרנו בשטיינזלץ, אבל כולו באחריותנו). ראה המשך הסיפור שם לשמחה ולששון בחג בו שולֵּשָׁה השמחה.

³⁰ ובחג נידונים על המים ...